

KRES (310) *sb*

kres *m* (303), **kresa** *f* (7); *kresa BierEz*(5); *kres : kresa RejZwierz* (3 : 1), *OrzRozm* (1 : 1).

kres (282), **krys** (28); *krys RejJóz* (5); *kres : krys LubPs* (13 : 2), *RejWiz* (7 : 4), *RejZwierz* (1 : 3), *OrzRozm* (1 : 1), *BielKron* (1 : 1), *-Mącz* (24 : 3), *RejZwierc* (20 : 8), *Calep* (1 : 1).

e pochylone.

sg N krés (48). $\diamond$ *G krésu* (137), *krésy* (1) *BierEz*. $\diamond$ *D krésowi* (13), *krésu* (6); *-owi GliczKsiąż*, *BibRadz* (2), *Mącz*, *RejZwierc*, *CzechRozm*, *CzechEpPorz*, *KochFr*, *KochPhaen*, *KochSz*, *GostGospSieb*, *SapEpit*; *-u RejWiz*, *GórnDworz* (3), *KochWr*; *-owi : -u LubPs* (1 : 1). $\diamond$ *A krés* (73), *krésę* (3) *BierEz* (2), *OrzRozm*. $\diamond$ *I krés(e)m* (4). $\diamond$ *L krésie* (11) [*w tym: m* (4), *f* (2), *m a. f* (5)], *krésu* (2) *RejZwierc*. $\diamond$ *pl N krésy* (1). $\diamond$ *G krés(o)w* (2). $\diamond$ *D krésãm* (1). $\diamond$ *A krésy* (5). $\diamond$ *I krésy* (2). $\diamond$ *L krési(e)ch* (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Linia, kreska, znak właściwego położenia, kierunku lub rozmiarów* (100) : [*Pleban*] *Bedzie nad thobą wymyflal Po lbie y po ponogach [!] kryflal. Ale nieboze ty kreffly Wízytky zetrze Dyabel lyfy. RejKup* h4; *LubPs* R4; *PAttrz pilno ná tę wagę/ gdy s kłoby wybiya/ Iż ią zowá fálfzywą/ kiedy fwoy krys miya. RejZwierz* 111v; *ná káždey [beczce] ma bydź kres/ iáko ma brác piwá. GostGosp* 136.

W przen (3) :

Wyrażenie przyimkowe: »po kres« = do pewnego stopnia, do pewnych granic (3): *RejJóz* D3; *Iż iedno tym figlarzom [= planetom] Pan mocy po kres dał. Iż iedno či fzáleią/ co fie im vwieść dáią RejWiz* 148, 114v.

a. *Początek drogi, linia startu; carecres, limen, linea, oppidum* *Cn* (5) : *przed biegánim/ day mu [koniowi] przygárśnié ieczmieniá [...]. A gdy go iuz małz do krefu wieść/ day mu siáná [...]. Gdy iuz v krefu będziefz/ niżli go puścífz/ wley mu octu twárdego/ około iáiec SienLek* 189v, 190v; *CzechEp* 167.

W przen (1) : *Byś na dáley w niey [w nauce Pisma św.] zábieżał/ iefzcie v krefu ftoifz. SkarŻyw* 47.

b. *Koniec drogi, meta, port; meta* *Calag, Cn; metula, calx, creta, linea* *Cn* (51) : *Liżká kresę zámierzyłá/ [...] Dálá czás áby biegáli BierEz* L3v; [*Zając*] *Ku biegu się prędko rzucił: Nátychmiał ono przebieżał/ A ná kresie żołwiá záftał. BierEz* L4, L3v [2 r.], L4; *Támże też y krotofile fpráwiáli rozmáite/ thák dziewki iáko chłopiétá do krefu biegáiąc/ zápáfy chodząc/ ftrzeláiąc/ fkcąc BielKron* 272v; *niech iedzie ná nim [koniu] od krefu záfy do krefu grędą. SienLek* 190v; *RejZwierc* 54, 129v; *Calag* 119b; *KochPs* 27; *CzechEp* 167; *KochSz* C [2 r.]; *przedewfzytkimi/ polem rozmierzonym/ Leći obrzym vdátny pędem niewściągionym. Tego ná kresie czeka/ álbo trynog drogi/ Albo prędko koń KochFrag* 23; *SzarzRyt* A3v.

W porównaniu (1): *do śmierci iáko do krefu/ dni fię náfze przymykáią/ á iáko kámién zgory ná doł/ do niey lećiem. SkarŻyw* 4.

W charakterystycznych połączeniach: do kresu biegać ((przy)bieżeć) (4), *jechać, przybliżyć się, przymykać się; ku kresowi bieżeć; kresę zamierzyć* (2); *na kresie stanąć* (3).

W przen (34) : *LubPs* V; *RejWiz* 175; *Nie izbym iuz przyfzedł do krefu/ ábo iuz dofkonálym był/ ale ściigam doświádczáiąc ieflibych też dofzedł BibRadz Philipp* 3/12, *Philipp* 3/13; *GórnDworz* Dd7v;

Abowiem tego nic nie baczymy iż prawie zawod pułzczamy do kryfu pewnego/ á śmierć też z námi wftáwicznie then zawod pułzczá/ my s czáfem o zakład bieżymy *RejZwierc* 159, 25v, 124; Co to iemu závádzí/ gdy kto krążąc y tám y łam/ wyftápiwłzy z włafney koleie/ tuła fię po rozmáitey gęftwie y łzelinie: á on náftápiwłzy ná práwy gościniec/ vtartą drogą idzie/ vpátrniąc kres zámierzony/ do ktorego fię łpiefzy. *NiemObr* 96; *KochSz* A3v; *GórnTroas* 31 [2 r.]; *WujNT Philipp* 3/14.

W charakterystycznych połączeniach: do kresu doganiać, dopędzić, płynąć, przyść (2), zawod puszcząć; kresu dojsć; kres zamierzony.

Zwroty: »do kresu (przy-, do)bieżeć, kresu dobieżeć (a. dobiec)« [szyk zmienny] (14 : 3): Ale rozmyłliwłzy fię o iáki zakład bieżymy do tego krefu/ álbo iákie kleynoty łá nam wywiełzone *RejPos* A4, B; Pátrz iż do kryfu bieżyłz o zakład niemáły/ Miedzy gęfte kámienie miedzy twárde łkáły. *RejZwierc* 180, B2, 129, 129v [2 r.], 130 [4 r.]; *CzechRozm* 145v; *KochSz* C; *KochMROt* C; Gdy człówiek chętny/ á do krefu bieży/ Ná którym/ zakład wieczney chwały/ leży *GrabowSet* I2v, N; *WujNT* 690.

»zbieżeć krys« [szyk zmienny] (3): Bo nie baczę y owi/ áby co wygráli/ Co fię s przodku ciągnęli/ á potym wftáli. Dobrze też Báchmáciego [= *jak bachmat, wytrwale*]/ iedną porą z gołá Zbieżeć krys *RejZwierc* 85v; *RejZwierc* 129v, 180.

Wyrażenie: »ostatni kres« (1): Tylko żeby fię mężnie popiálá/ A oštátniego krefu dobieżálá. *KochSz* C.

Szereg: »port i kres [czego]« (1): [dusza] z ciálá iáko z więzienia [...] wychodzi/ ná lepszý żywot y pokoy/ do portu y krefu fwoiey drogi przychodząc. SkarKaz 384b.

c. Odcinek drogi do przebycia, dystans; trasa; spatium Mącz (37) : Prope iam excurso spatio, Yakoby vmierziwłzy kres *Mącz* 74c; około tego nędznego łwiczkiego zawodu iáko fię ludzie pilnie łtháráiá/ iáko łzkápy háruia/ iáko ie po kresu wodzą *RejZwierc* 129v; Długi ná krešie/ co krotkim Strwiąż płynie [*lege: Długi Strwiąż co na krotkim kresie płynie*] *SzarzRyt* D3.

Szereg: »kres albo droga« (1): De recta regione deflectere, Z práwego krefu álbo z práwey drogi wykroczić. *Mącz* 349d.

W przén (8) : boć iuż po rołtropności á po biegłóści łwiátá tego máło/ gdyś iuż ten krys przełkoczył gdzieć biegłóści potrzebá było. *RejZwierc* 146; Bo to łłyłzę trndny krys co do cnoty wiedzie/ Snádnie fię tám polliznąć chocia y nie ná ledzie. Bo iefli z drogi zbieżyłz łtráćifz ná zawodzie. *RejZwierc* 180, 130; Powłtań niebogo nędzna/ obudz łmyłł zdrętwiały/ Znáć iż miedzy żywotem á śmiercią kres máły. *GórnTroas* 62.

Zwrot: »z kresu wyjść« = prawdopodobnie spłoszyć się, przerazić się (1): Gdy froyg łád nanie przidzie Wierzmi ze tam łkreffu wygdzie. Gdy czie łtą krotką rołkofá Do piekla wiecznie popłofá. *RejKup* dv.

Wyrażenie: »poł kresu« = półmetek, polowa drogi (3): Potym cię pułfczá do grodu Mniemáłz że iuż chwałá bogu lełfczeń niepráwie vleżál Ledwýś tu poł krefu zbieżál Iełfczeń nie koniec przełtráchu Ciągn fię przedfię panie Máchu *RejRozpr* F2; *GórnDworz* Dd7v; *KochFrag* 52.

Przen: Odmierzony odcinek czasu; czas, okres; termin (25) : Otoż iákiego kftátu dworzánin w trefnowániu/ y po ktory kres wżywác go ma/ [...] połtháram fię ábych tu ná tym mieyfcu w. miłofciam powiedziál: bo wftáwicznie trefnowác nieprzyłtoi dworzáninowi *GórnDworz* O3, G5; Włpomni

łobie/ iako krés ciáfny mego wieká: Izalibys ty prózno łtworzyć miał człowieká? *KochPs* 135; *KochPieś* 39; Niemowiátká chowác rácz/ do onego wieku/ Aż zniołá w twoiey chwale/ kres dáný człowieku. *GrabowSet* P3v.

Zwroty: »kres składać, założyć« = *wyznaczać (wyznaczyć) termin (1 : 1)*: ale poki go [*psalterza*] czekać zes V m kresu niezalozil; i to tez niezle *KochList* 2; Iuż to nie krotki čás (lecz ia krefu tobie Nie fkládam) to tylko powiádam o łobie/ Iż mnie krzywdá ludzka dawno boli Boże *GrabowSet* C3.

»z kresu wyniść« *skończyć się (1)*: A poki rok łżeść niedziel z krefu nie wynidzie/ Niechay czarna płotnicá z ciebie [*wdowy*] więc nie znidzie. *ZbylPrzyg* B3.

»zamierzać (a. zamierzyć) kres; zamierzony kres; zamierzenie kresu« = *wyznaczać (wyznaczyć) termin [szyk zmienny] (5 : 2 : 1)*: *RejKup* b8; *KromRozm III* P7v; Zámyszerzenie krefu poki pan Bog miał chowác w łálce krolełtwo doczeńne Dawidowe. *LubPs* T5 *marg*, dd2v *marg*; iedno do poł nocy/ z obietnice Páńskiey/ zámierzony kres mieszkánia łwego macie *RejPos* 317; *RejZwierc* 154; *CzechEp* 58; A iż téż Stárołstowie łá niedbáli *in exequitione* tych retent/ tedy zámierzamy im krés do Swiátek *SarnStat* 355.

Wyrażenia: »krotki kryś« (2): Choć więcz czałem na krotki kryś to w ludziech vgałnie Ale leda za przyczyná żalię łwieci iáłnie *RejJóz* F2; *LubPs* T6v *marg*.

»mały (a. mniejszy) kres« (2): A ná káżdą powinność pomni łwego wieku/ Iż máły kres zołtáwion nędznemu człowieku. *RejWiz* 18; *GrabowSet* E4v.

»wieczny kres« (1): A niebedá my wierzyli Bo łnąć łobie zamierzyl. Iuż tu wieczni kreż na łwiecie Každy czo kto moze pleczie. *RejKup* h8.

»kres wieku« [*szyk 1 : 1*] (2): Náłyconym łmutku/ nie znáiąc dobrego/ Y/ by rozmierzyć chciał/ Pan/ kres wieku mego Widząc dni co przelży/ á čás co przedemná *GrabowSet* B2v, E4v.

»kres żywota« (2): *LubPs* T6v *marg*; Siedmkroć dzieięć włáłny kres ludzkiego żywotá/ Oprocz w kim przyrodzenie czyřtwe y ochotá. *GrabowSet* Ev.

Szeregi: »czas albo (i) kres« [*szyk 2 : 1*] (3): *KromRozm III* P7v; pewne á prawdziwe łá wyroki Boże przeciw niemu. Ktorem iż iuż čás y kres od Páná wychodzi/ przeto im żaden nigdy nie zábieży. *CzechRozm* 255v; Téż to iest *species* kupienia y przedánia, wzywánia pożytków *rerum mobilium* máiętności, do czáfu tylko álbo krefu pewného *SarnStat* 1271.

»periodus abo kres« (1): Bo Krolełtwá mewáiá tež *periodos* ábo krefy łwoie. Y nád przykłády dawnych Hiřtoriy/ náłze Polńkie ták dłuęo bez odmiány trwa. *PowodPr* 75.

2. *Koniec, dokonanie, zakończenie; meta Mącz, Cn; colophon, corona, eventus, exodium, extremus, finis, positio, terminatio, terminus Cn (71)*: *RejZwierc* 141v; áby poki co iest wąpliwego/ nie byliřmy łkorymi w czynieniu dekretu: ále żebyřmy kres Bogu łędziemu záchowáli. *CzechEp* 40; *GrabowSet* T4v; [*Niemcy*] Gwałtem w łzańce przypádli/ ludzi wiázác chćieli/ Y Máxymlíaná wnieść ná łtolice mieli. Ale temu zábieżał Zamoyłki ferdeczny/ Ze wřzyłtkich wdał ná zły kres/ y ná niebespęczny. [...] Wřzytkim tám łákoma śmierć groby zgotowála. *KmitaSpit* C2.

kres czego (10): *KromRozm III* H7; Meta – Cél. Kres koniec wřzelákich rzeczy *Mącz* 219a; *Górndworz* Dd4; *ModrzBaz* 121; *Oczko* 5v; gdyż [*śmierć sprawiedliwego*] iest k żywotu drogá/ iest łkroceniem wřzech trudnořci/ kres płáczu, y boleřci *ArtKanc* R20; *GrabowSet* F2. *Cf Frazá*.

kres czemu (3): *Górndworz* Mm6; *Krés Cieplicam* po S. Ianie. *Oczko* [42]; *Y co zá kres pobożnym oblubieńcom bywa/ Co zá koniec miłości/ kto iey cnie záżywa. SapEpit* [B]2v.

W charakterystycznych połączeniach: kres swój (5), *szczęśliwy, zły*.

Fraza: »poty kres [czego] (niech(aj) będzie)« = tu koniec (3): *BielKron* Mmmm2; *Nálázło by fie iefzcze y inych siła cnot/ człowiczemu dobremu należythych/ ále pothy iuz niechay kres thego wyliczania będzie Górndworz* Hh3, G2v.

Zwroty: »do kresu bieżec, ku kresowi przybieżec, bieżacy« = kończyć się, przemijać; zakończyć (4 : 1 : 1): *My żefmy fie vczyli/ á čás ná náukách nyemály náłożyli y ftrawili/ nye dla czego infiego tho wnas było/ yedno ábyfmy wzdám ku yákiemu krefowi przybyeżeli/ z náuką fie náflą myędzy infemi popifáli GliczKsiąż* Ov; *RejZwierc* 23v, 103; w fprawy światá tego prętko ku krefowi bieżącego/ á prawie fię iuz kończącego/ [...] wglądaiąc/ nie ládá iákie pożytki doczełne [...] odnośifz. *CzechEpPorz* **2; *Vyrzy [człowiek]* że wżytko pędem bieży z tego światá/ *Bieżą ludzie do krefu/ bieżą prętkie látá. WisznTr* 22; *CzahTr* C4v.

»do kresu [co] (do)prowadzić« = (za)kończyć [szyk zmienny] (2): *Ale o tym ná ten čás dopuść Bogu rádcić: Ktory wżytki tve fprawy záwždy zwykl prowadzić Do fzczeńliwego krefu KochDryas* A2v; *ReszList* 187.

»do kresu przyść (a. przychodzić), ku kresowi przyść, kresu dojsć« = skończyć (3 : 2 : 3): *BibRadz* *4; *Ad metam pervenire, Od [lege: do] kryfu przisć/ Skończyć co. Mącz* 219b; *Lecz iż w zakonie Moyżefzowym/ więcey było ciála niż ducha/ á cieniá niżli ciála: a cienie iuz y z ciálem ku krefowi fwemu przyszyły y koniec fwoy wzięły CzechRozm* 71; *Oczko* 3v, 5 [2 r.]; *ReszList* 165; [*syn marnotrawny*] *musiał wżeteczniczek z głodu potym ieść młoto z wieprzami z korytá plugáwego. Tęc fławę odnośi/ y do tákiego krefu przychodzi káždy człowiek wżeteczny WerKaz* 299.

»wieść [kogo] do kresu« (2): *RejPos* 68; *do nieprzyaciela ziadá/ y wódzmi przeciw Oyczyźnie fwey będą [...]* *Do tegóz kréfu y ámbicia ludzi wiedzie: bo gdzie przewieść fwego praktikami niemogá/ tám fie ábo do gwałtu póspolicie vćiekaiá albo zpostrónnymi [...]* *bunty miéwaią KochWr* 35.

»kres zamierzać; kres zamierzony« (1; 2): *GliczKsiąż* O2v; *miłe dziatki wżyfcy o tym pewnie wiemy/ Iż káždy z nas musi tu powinny dług płácić/ Bo fie kres zamierzony nie może zináczyć. HistLan* E; *iáko człowiek twému Płóczu ma krés zamierzać ták fprawiedliwému? Iáko lzy ma hámowác? KochFrag* 52.

Szeregi: »czas a kres« (1): *A práwye káżdá rzecz do fwego zámyerzonego czáfu á krefu byerze fie. GliczKsiąż* O2v.

»kres, (a, i) koniec« [*szyk* 2 : 1] (3): *A thu dopiero ofthátni/ y błogofławiony kres/ y koniec naidziem náłzym żadófciam Górndworz* Mm6, Dd4; *wiele czáfu ná bieśiádách trawią: á ná oftátek ná kmiecie y ná miefzczány podatek vftáwiáią. To koniec/ to kres [Hic finis, haec meta]* wżytkich rad. *ModrzBaz* 121.

a. *Koniec istnienia; śmierć; przeznaczenie; to co następuje po życiu ziemskim; przebywanie w niebie lub piekle; exitus vitae* Cn (33) : *RejJóz* M4; *BibRadz* *2v; *HistLan* E; *RejZwierc* 30v, 130v; *A ciebie fámege/ ná ten kres przywiodę, Gdzie wieczne rádości/ máią fwą pogodę. GrabowSet* D2v, P3; *SkarKaz* 387b; *SapEpit* A4v.

kres czyj [w tym: *G sb* (8), *pron poss* (3)] (11): *RejWiz* 83v; *Rádfzey* *lie* *ftáray* *iuz* *bieżąc* *ku* *kryfowi* *fwemu* *o* *żywoth* *tháki*/ *o* *fprawy* *tákie*/ *iákobyś* *lie* *podobał* *ludziom*/ *á* *naprzod* *Pánu* *Bogu* *fwemu* *RejZwierc* 161v; *Cokolwiek* *z* *ziemie* *wfchodzi* *do* *ziemie* *zás* *wnidzie*. *Co* *lie* *dziś* *národzili*/ *pewny* *fwoy* *kres* *máią* *WisznTr* 9. *Cf* »kres dni«, »kres żywota«.

W *charakterystycznych* *połączeniach*: *kres* *przychodzi* *na* *kogo*; *kresu* *dobiec*, *doganiać*; *do* *kresu* *przybieżeć*, *wędrować*, *wieść*; *bieżeć* *ku* *kresowi*; *na* *kres* *iść*, *przywieść*; *kres* *gotować* [komu], *mieć*; *bliski* *kresu* (2).

Zwrot: »zamierzyć [komu] kres; kres zamierzony« [szyk zmienny] (1; 5): *LubPs* K4v; *KochSat* [C2]; *Póki* *iéy* *zámierzony* *krés* *był*/ *poty* *żyłá* *KochTr* 24; *ArtKanc* P18, R18v; *GrabowSet* D.

Wyrażenia peryfrastyczne na oznaczenie rzeczy ostatecznych: śmierci, nieba i piekła: »kres dni [czyich]« (1): *Rác* *mi* *kres* *dni* *mych* *obiáwić*/ *Kiedy* *Przyidzie* *świat* *zoftáwić*. *KochPs* 57.

»kres od Boga naznaczony« (2): *GostGospSieb* + 2; *Ze* *iefliby* *od* *Bogá* *on* *kres* *náznáczony*/ *Ná* *nich* *przyfzedł*/ *y* *los* *padł*/ *iuz* *nie* *vchroniony*. *Aby* *w* *Niebie* *pośiedli* *fzerokie* *Kroleśtwá* *KołakCath* A3v.

»kres obiecany« (1): *Abowiem* *y* *my* *co* *po* *tym* *fwiecie* *do* *tego* *kryfu* *obiecánego* *wędrujemy*/ *ieftechmy* *podobni* *ku* *onym* *co* *w* *drogę* *idą* *RejZwierc* 170.

»ostatni (a. ostateczny) kres« [szyk 4 : 1] (5): *Bo* *w* *tym* *kreśie* *oftátecznym*/ *wfzytki* *Pan*/ *zrownáć* *raczył*/ *że* *ták* *vmiera* *Krol*/ *iáko* *y* *profty* *człowiek*. *BiałKaz* Hv; *KlonŻal* A4v; *OrzJan* 96; *SarnStat* 26; *Wyfchła* *potwarzy*/ *Serce* *mi* *płuielz*/ *Iefli* *oftátni* *Krés* *mu* *gotuiefz*. *GosłCast* 76.

»kres śmierci« (3): *Wdzyęcne* *pokármy* *fobye* *duffá* *ich* *zbrzydžilá*/ *A* *yuz* *kn* *krefu* *śmyerći* *bárzo* *blifka* *byłá*. *LubPs* Y5, Y5 marg; *Mącz* 277d.

»kres żywota« = *fatum Mącz*; *exitus vitae Cn* (7): *LubPs* K4v; *Fatum* *etiam* *Smierć*/ *Krés* *żywotá* *Mącz* 118c, 277d; *bęđ* *ćierpliw* *do* *kréfu* *żywotá*/ *Strzegąc* *lie*/ *ile* *możelz*/ *trofki* *á* *kłopotá*. *KochFrag* 15; *OrzJan* 96; *LatHar* 225; *SarnStat* 26.

3. *Cel, zamiar, powinność, przeznaczenie* [w tym w konstrukcji typui ten kres, aby ... (6)] (31) : *KuczbKat* 195 [2 r.]; *á* *niżliś* *świat* *fprawił* *Kres* *káźdego*/ *bieg*/ *iákoś* *chćiał* *wftáwił*? *GrabowSet* F4.

kres *czyj* [w tym: *G sg* (2), *pron poss* (3)] (5): *Mychmy* *chudzi* *máło* *krzywi* *Ledwechmy* *fwą* *trochą* *żywi* *Przedlie* *káždy* *fwoy* *kres* *zbieży* *RejRozpr* F3v; *LubPs* ee2v; *GórnDworz* Kk4v; *RejZwierc* 137; *GrabowSet* F4.

Zwroty: »do [jakiego] kresu się brać« = *zmierzać do czego* (2): *Kiedyby* *łákomy* *człowiek* *do* *tego* *tylko* *kréfu* *lie* *brał*/ *áby* *lie* *miał* *dobrze*/ *mógłby* *lie* *iákokolwiek* *ćierpieć* *KochWr* 31, 25.

»do [jakiego] kresu, ku [jakiemu] kresu ciągnąć« = *zmierzać do czego* (1 : 1): *wiárá*/ *y* *práwo* [...] *zda* *fye* *iż* *oboie* *ku* *iednému* *kréfu* *ciągną*/ *to* *ieft*/ *ku* *vtwierdzeniu*/ *y* *beśpieczeńftwu* *rzeczyfopolitych* *KochWr* 22, 22.

»ku kresu, do kresu przyść (a. iść), kresu dojść« (3 : 1 : 2): *Nye* *dopusć* *Pánye* *żądzey* *złóśnikowi*/ *By* *myał* *z* *myłá* *fwą* *przydź* *k* *fwemu* *kreśowi* *LubPs* ee2v; *RejWiz* 8v; *A* *ták* *dworzánin* *ftáry*/ *y* *tym* *fpofobem*/ *choć* *náznáczonych* *przymiothow* *łam* *ofobę* *fwą* *vżywáć* *nie* *bęđzie*/ *fobie* *náznáczonego* *kréfu* *doidzie*. *GórnDworz* Kk4, B7, Ee8; *SarnStat* 848.

»kres mijać, chybić« = *nie osiągnąć celu, nie spełnić zadania (1 : 1)*: áby ci/ ktorzy tego rozruchu fą przyczyną/ obaczyli/ iż ten krés rozmnożenia chwały Páńkiew/ do którego fie oni biorą/ dáleko miiáią: abowiem wznoszą roftérk miedzy ludźi *KochWr* 25; Małz tedy w tych modlitwách takie przewodniki/ ktorych torem idąc/ krefu/ do ktorego fię myślą zánośiř/ nie chybiř. *LatHar* +6.

»kres minąć« = *osiągnąć co, dojść do czego (1)*: trudno fie tym człowiek łakomy zdobić ma/ że to czyni/ áby fie miał dobrze/ bo iuż ten krés dawno minął: ále iáko iego chćiwość niéma áni kóńcá/ áni miáry/ ták y on ku dobrému miéniu nigdy nie przydzie *KochWr* 32.

»[co] do [jakiego] kresu prowadzić (a. przywodzić)« = *zmierzać do czegoś, starać się osiągnąć coś [szyk zmienny] (3)*: *RejPos* 300v; *CzechRozm* 97; Boć do tego krefu řzátan rzecz swoię/ iáko po řtopniách/ prowadzi/ áby głupi powiedział w řercu řwoim/ Nie niář Bogá *ReszPrz* 8.

»[jaki] kres przeskoczyć« = *osiągnąć coś (1)*: A tu obáčz thák z wyżřzych iáko z niżřzych řtanow/ iáko to trudny węzeł iest/ á iáko ten kres trudno kto przeřkoczyć ma/ áby był práwie vbogim w duchu/ ták iáko nas Pan vpomináć raczy. *RejPos* 264.

»ku [jakemu] kresowi, do [jakiego] kresu ściągáć się« = *zmierzać do czegoś (2)*: *LubPs* dd; Wiédz wářzá kró: M. że o tym wednie y w nocy myřli: y do tego krefu ściągáiąc [!] fie wřzyřtki iego przymiérza/ ábo ráczéy krzywoprzyřięřtwá *OrzJan* 82.

»w [jaki] kryś ugodzić« = *osiągnąć coś (1)*: gdym ci řtrach boski y řtan twoy rozwodzył Przedřiem iednak nigdy w ten kryś wářnie nie vgodzył Aby cie to gdy ruřzyła [*lege*: ruszyło] takies buyna była *Rejřóz* H5.

»ku [jakemu] kresowi [kogo] wieřć« (1): Ku temuř mię krefowi řwym pochlebřtwem wiodłá/ Abyř mię czářu řwego ták hániebnie zbodłá. *KochFr* 110.

»kres zamierzyć (a. zamierzać); kres zamierzony« = *cel stawiać, mierzać do czegoś [szyk zmienny] (2; 1)*: *GórnDworz* B7; *KuczbKat* 195; Ale dobry człowiek ten řobie kres ma zámierzyć [*bono viro finis ille proponendus est*]: áby náuki řwoiey vżywáć mogł ku słuźbie Bożey y ludzkiej. *ModrzBaz* 135.

Szeregi: »cel, (a) (ostatni) kres« = *terminus Mącz* (5): *Mącz* 412; czel/ á ořtátni kres dořkonálego dworzániná ten iest/ áby on wiodáć páná ku dobremu/ á pocźciwemu/ zořtał w tey mierze v niego ochmiřtrzem. *GórnDworz* Kk4v, Kk5; *RejPos* 300v; páthrzay káźdy iż czás řywotá nářzego wřzyřtek iest iáko droga kthora nas wiedzíe do celu á do krefu nářzego *Rejřwierc* 137.

»kres (a) koniec« (2): gdy Dworzánin vżywáć w ten řpořob będzie thych rzeczų lubych [...] doidzie onego krefu/ onego kóńcá/ ku ktoremu był myřł řwá obrocił *GórnDworz* Ee8, Kk5.

4. *Najwyřszy stopień, szczyt, punkt kulminacyjny [w tym: ze zdaniem przydawkowym (6)] (12)* : chcąc pan Wapowłki tego Dworzániná przełóżyć nád Dworną pániá/ y przeřzedřzy z nim przez on kres do ktorego Dworna páni doiřć wdy może/ przełóżył go y nád řámege páná/ czo bárzo nie przyřřtoi *GórnDworz* li8v.

kres czego (3): *Fines in amicitia constituere*, Krefy wiedzienia przyacielřtwa miedzy řobą vřtáwić. *Mącz* 412d; *GórnDworz* H5; *StryjKron* 567.

Zwroty: »kresu dochodzić (a. doiřć)« [*szyk zmienny*] (2): Tey miáry/ tego krefu/ tve řzczęćcie dochodzi/ Ze niewiem/ iestli prořić o więcey fie godzi. *KochZuz ktv*; *StryjKron* 567.

»przyść (*a.* przychodzić) do [*jakiego*] kresu, ku [*jakiemu*] kresu« [*szyk zmienny*] (6 : 2): ktho iuż do thego krefu przydzie/ iż niczego więczy nie prągnie/ iedno tego/ by był dobrym/ łatwiuchno fie nączy iáko przyść ktemu. *GórnDworz* G3; iużbyłmy byli nie teraz ále dawno do onego ofthátniego krefu złości przyźli/ gdzieby fie pogorzyć nie mogło. *GórnDworz* H5, Dv, V2, X; *ReszPrz* 91; *WerGość* 225; *SarnStat* 314.

5. *Linia zamknięta, okrąg; orbita; granica; ogrodzenie; circus, corona, orbis Mącz* (30) : Ten [*poseł*] laską co w ręku miał/ w koło go [*Antyjocha*] okryślił. W tey fie krefie rozmyłay/ bo mnie trzebá tego/ A on go wnet odprawił/ widząc ták ítałego. *RejZwierz* 28v; *BibRadz* I 283c *marg*; *primogenius sulcus*, *Naypierzy* zagón álbo kres który naprzyd [!] do záłożenia miáltá vcziniono. *Mącz* 322b, 54c, 66a, 267c, 408b; zás ofiárownicy y lud niech (krefu) [*terminum*] nie rozwaláią dla wstąpienia do Iehowy *BudBib Ex* 19/24, *Ex* 19/21; gdy [*planety*] íye rozyyda/ Nierychło ku onému krefowi zás przyyda. *KochPhaen* 17; *GrabowSet* V4v.

Zwroty: »wykroczyć, zstąpić z kresu« [*szyk zmienny*] (3 : 1): *LubPs* ff3v, hh; Tákże też íą ná niebie/ co fie nie ruźáią/ *Rozne gwiazdy*/ drugie też co wolno latáią. Ale wízytko póspołu s tym fie niebem toczy/ Ták iż iedno przed drugim s kryfu nie wykroczy. *RejWiz* 145v, 151v.

»zamierzyć kres; kresem zamierzony« (2; 1): *BibRadz* I 283c *marg*; A ízby źiemie niezátapiály wody/ zámierzył ym kres/ ktorego przestąpić niemogá *KuczKat* 20, 380.

Wyrażenia: »kres na niebie« = *horyzont; horizon, ora Mącz* (2): *Horizon* – *Krés* álbo *cyrkiel* ná niebie yákogo któ może wokoł po ziemi oczyma ogárnać. *Mącz* 158b, 267b.

»kresem opisany, zakreszony [= *ograniczony*]« (1 : 1): wízyłtki rzeczy ítworzone pewnymi fwoiey dołkonáłości krefy zákrefzone bywaiá/ ále P. Bog íeft nieskończony *KuczKat* 100, 380.

»kres wokoł« (1) : Halo, *Krés* wokoł álbo koło które około xiężyca widác. *Mącz* 153a.

Szeregi: »kres, (albo, a) *cyrkiel* (*a.* *scerkiel*)« [*szyk 2 : 1*] (3): *Sunt enim Lineae seu circuli aequae distantes*, *Liniye cirkle* á krefy w równey dálekości od fiebie będący *Páráleli* zwáne. *Mącz* 277a, 158b, 398c.

»kres a (i) *kraina*« [*szyk 1 : 1*] (2): *Ora etiam dicitur, Krés* á *kráyiná* ná niebie *Mącz* 267b; *KuczKat* 380.

W przen (6) : *Divitiae terminatae*, *Bogáctwá* ku pewnemu krefowi náznáczone. *Mącz* 450b; śmiáłość muśi mieć kres *KmitaSpit* C2.

Zwroty: »w kresie być« = *być ograniczonym* (1); *Abowiem* ktożby śmiał *Páná Bogá* iákoby w kresie będącego nieiákim mieyfcem zámierzyć? *KuczKat* 380.

»kres postawić, záłożyć; kres jest záłożony [*czemu*]« = *ograniczyć coś, pohamować* (1 : 1; 1): *Stolicy twoiey/ o niezwyćięzony Królu/ żaden krés nie íeft záłożony KochPs* 67, 199; *Gwałtem* mátko zádźierz płác/ [...] *Bo ciężki žal/ íam íobie krefu nie záłoży. GórnTroas* 54.

[*Szereg*: »kresy albo granice«: A ták nielza/ iedno [...] potrzeby náłze krefámi álbo granicámi w *Ewángeliey* zámierzonymi opifowác *WujPosN* 1584 II 360 (*Linde*).]

6. *Określony, zamknięty, ograniczony obszar; położenie, miejsce, gdzie coś się znajduje; plaga, regio, spatium, tractus Mącz* (8) : Iáko zámknął [*Bóg*] kres wodam/ áby nie buiály *RejWiz* 144v; *Mącz* 461a.

Zwroty: »z kresu wykroczyć« [szyk zmienny] (1): rzeczy ftworzone od Páná s krefu fwe⁸⁰ zámierzonego nie wykroczą. *LubPs ff3v marg.*

»zakładać [czemu] kres« (1): Gdy zákładał morzu kres iego/ [*Quando ponebat mari statutum suum*] y wodam áby z brzegow fwych nie wychádzály *BibRadz Prov 8/29.*

»zamierzyć kres; kres zamierzony« [w tym: czemu (2)] (1; 2): *LubPs ff3v marg; BibRadz I 4d marg; Zámierzyłeś krés pewny morzu/ że wiecznémi Czáfy wezbrác nie może KochPs 155.*

Przen: Okoliczności, sytuacja (2) : Wczyłtem by mie od fedl krefie Tu fczartem o iedney miłie. *RejKup m3; Bo pátrz ná ludzkie ftany ná iákíey fá krylie/ Rownie gdy iáko iábłko tacza fie po miłie/ Zwirzchu pięknie czyrwone/ á we wnątrz fprochiáłe RejWiz 52v.*

7. *Zakres obowiązków, możliwości, władzy; normy postępowania; właściwa miara, umiar; regio Mącz (55) :* Regionibus officii sese continere, Záchowác fię miedzy krefy álbo w zákryfzeniu fwoyey powinności *Mącz 349d; Miłofierdziu Pánłkiemu kres áni čás nie zámierzony. RejPos 247v marg; KuczKat 195.*

kres czyj [w tym: G sb i pron (4), pron poss (7)] (11): KromRozm III H6; OrzRozm E3, I; KwiatKsiąz C3v; GórnDworz E8, Gg2v; káždy wie/ fłyfzy/ y fłufznieby y rozumniec miáł/ iáki kres ma zámierzony powinności fwoiey RejPos 318; ModrzBaz 17; SarnStat 384, 925; CzahTr L4v.

Zwroty: »kres przechodzić, przejść« [szyk zmienny] (1 : 1): ochędożnym być/ y nie wydwarzác fie z rzeczami/ ielth dobre w łobie iednák kiedy kres fwoy/ á miárę przeydzie/ iuż fie w fprofnóć obroćić muśi *GórnDworz E8; GórnRozm B3.*

»kres przeskoczyć« [szyk zmienny] (2): K temu fie nędznik prziznawam zem był w tim wykrocził Zem kres rofkazánya twego moy Pánye przełkoczył *LubPs bb2; ZawJeft 32.*

»kres przestępować (a. przestąpić)« [szyk zmienny] (5): *KwiatKsiąz C3v; GórnDworz V8v; [niektórzy] wtey mierze vzywáiá słow niedołyć czyniácych rzeczám/ ále w dobrych rzeczách krefy wychwálańia przelstępuiá [sed in bonis metas excedunt laudanda Modrz]/ á we złych gánienie kroczą. ModrzBaz 17; ReszPrz 96; kiedy Krol/ ábo Kśiążę pocznie niewolić ludźie/ przelstąpi ten kres/ który iemu ielth zámierzony GórnRozm M4v.*

»z kresu zstąpić« (1): Aby z krefu onego dużá nie stápiłá/ Ná którym/ w Zbáwicielu/ ráturek záfádziłá. *GrabowSet K4v.*

»w kresę swą pierwszą wstawić« = *naprawić (1):* gdyż then dom [*Królestwo Polskie*] ku vpadku fye náchylil/ muśiał on podobno z miáry fwey wyftápić/ y od gruntow fye fwych odchylić: iákoż by go tedy w krefę fwą piérwżá przez Exekucyá wftáwić *OrzRozm E3.*

»z kresu wychodzić« = *evagari Mącz [szyk zmienny] (3):* Evagor [...], Wychodzę z krefu dáleko/ zánofzę fie/ vnofzę fie dáleko. *Mącz 437c, 267; gdybym fię byłá tu dźis nie ftáwiłá/ Iużby twoiá żáłość z krefu wychodziłá. WisznTr 31.*

»z kresu wykroczyć (a. wykraczać); wykroczenie z kresu« [szyk zmienny] (7; 1): *RejLas, 8; RejKup o2; By yedno myernye tey wládze vzywáli/ á z krefu fwego nje wykraczáli. KromRozm III H6; KrowObr 226v; RejWiz 37v; Sąd Duchowny/ nietylko wedle Státutu Polłkiego/ ále y wedle Zákonu náłżego znośny ludźiom ielth/ gdy on nie wykroczy z fwego kryfu. OrzRozm I; Colere disciplinam, Niewykráć [lege: wykraczać] z kréfu zámierzonego/ to yeft/ záchowáwác fie w fwym ftanie yáko*

nie godzi. *Mącz* 90b; Ale ieliby widział/ iż z iego niepośluzieństwą á wykroczenia s krefu/ szkoda wielka/ za niezdárzeniem/ á pożytek bárzo máły za polzczęscieniem przyść by miał: thám nie rádę namniey odstępować od páńlkiego rofkazania *Górndworz* L4v.

»z kresu występować (*a. wystąpić, a. występic*), ustąpić« [*szyk zmienny*] (5 : 1): *Górndworz* L4v, *Gg2v*; *Górnrizm* K4; *KolakCath* B4; á wżákże iż dżisieyżych czáfów *Vtzędnicy* [!] zdádzą się wyłtępować z kréfu *Vrządu* swégo [*excedere ... limites sui officii JanStat* 50] *SarnStat* 384 [*idem*] 925.

»z kresu występować (*a. wystąpić*) = *popelniać wykroczenie* [*szyk zmienny*] (2): *Górndworz* L17; zali niepowinnoć wálza bela to obatzic y wtzas te^{mu} zabiczec abi ieden tak wiele skrefu niewistepował/ ytak wiele niebroil tzego się wazel broic *PaprUp* I2v.

»z kresu wywieść« (1): *Denormare* – Z kresu wiwiefc. *Calep* 305b.

»z kresu (za)blądzić, od kresu ublądzić« (2 : 1): *RejWiz* 160; ci ielzche dáley od krefu vblądziłi/ ktorzy z tego mieyfcá gdzie Páweł ogień przypomina/ niewiem co za czyściec zmyfláią *BibRadz* I 93a *marg*; *CzahTr* L4v.

»kres zakreszać (*a. zakresić*)« (2): *Determinant spacia aquilae*, Orłowie fámí fobie cel á kres zákrefzáyą w którym látác máyą. *Mącz* 450b, 450b.

»kres założyć; kres założony« [*szyk zmienny*] (1 : 1): *RACz* miły panie: załozic kres ięzykowi y fercu náfsemu: aby ono niemyfliło: a on niemowił to co by było nad wolą swiętą twoię *RejPs* 60; *ReszPrz* 96.

»kres zamierzać (*a. zamierzyć*); kres zamierzony« [*szyk zmienny*] (13; 3): Ale któż gdy niezczęfcu może krys zamierzyć *RejJóz* Kv; *MurzHist* Fv; *KromRizm III* G2v; *LubPs* bb4 *marg*; *BibRadz* II 27b *marg*; *Mącz* 90b; przetho wiodł bych ia záfwdy ná to páná/ áby wcztam kofztownym/ pofagom wielkim/ ochędoftwu biáfychglów/ od szat/ od pereł/ od kámieni/ pewny kres zámierzył *Górndworz* Ii7v; *vrzędom*/ a doftoinościam nie zámierzył Bog táfkiego krefu/ iżby z iednego ná drugi wthępek być niemogł: bo z dziefiątniká bywa rotmiřtr/ s fláchicá kfiążę *Górndworz* Kk4v; fobie Pan záfnego krefu nie zámierzył/ áni záfnego czáfu nie náznáczył *RejPos* 328, 145, 247v, 318; Cnotá w pofřzodku mieřzka/ nie přechodząc zámierzonego krefu/ áni ku wielkořci/ áni ku málořci *Górnrizm* B3, K4; *LatHar* +6, 291.

Wyrażenie: »naznaczony kres« (1): ieliby się wielki pożytek pokázował/ za zdárzeniem/ á szkoda máluczka za niezdárzeniem/ thám się może wáżyć ieden wythępic nieczo z náznáczzonego od pána krefu *Górndworz* L4v.

Szeregi: »kres a miara« [*szyk 1 : 1*] (2): *Terminare modum alicuius artis*, Miárę á kres zákreřić w którey nauce. *Mącz* 450b; *Górndworz* E8.

»kres i zamierzenie« (1): która [*wola Boża*] iest iáko pewnym krefem y zámierzeniem/ iáko á ktorým fpořobem żywot swoy/ obyczáie/ myfli/ flowá/ fpráwy y rozmowy/ káfdy iáko pod řznur fpráwowác y miárkowác powinien *BibRadz* *4.

Wyrażenie przyimkowe: »z kresu« = *samowolnie* (1): ná niebie má [*Pan*] infřumentá swoie ku swięthym fpráwám swoim/ ále nigdy nic s krefu nád swiętą wolą iego. *RejAp* 133v.

*** *Bez wystarczáfcego kontekstu* (3): *Finis*, granycza, kresz, dokonanye *BartBydg* 58b; *Terminus Gránicá*/ kopiec/ teź cěl/ kres/ koniec. *Mącz* 450b; *Calep* 657b.

Synonimy: 1. linija; b. koniec, meta, port, zagon; c. droga, trakt; 2. dokonanie, dokończenie, koniec; 3. cel, powinność, zamiar; 5. cyrkiel, koło, kraina, okrąg; 6. miejsce, zakryszenie.

Cf **KRESKA**

TG